

El parlar «apitxat»

El qualificatiu d'*apitxat*, que s'aplica a la manera de parlar de la regió central de l'antic regne de València, és ben familiar, ja no diríem als mateixos valencians, sinó a tots els que han tingut o tenen alguna relació amb la gent d'aquelles encontrades. No cal dir que ço que resulta sovint motiu de riota per al viatger i fins per als habitants d'aquells pobles, és un tema de prou serietat i compromís per al filòleg, que ha d'afonar quant sigui possible les qüestions lingüístiques que se li presenten.

Els valencians usen continuament el verb *parlar apitxat*; i al dir això no volen significar altra cosa que l'empleu d'un sò determinat (*t, s, é, e*) en lloc d'un altre (*d, z, j, j*) que és el seu equivalent. De manera que, quan diuen o diem : « — El poble X. parla *apitxat* », volem dir que parla valent-se d'uns sons que no usen els altres pobles en igualtat de circumstancies. El parlar *apitxat* se diferencia, doncs, del *no-apitxat* en una senzilla modalitat fonètica. I aquesta modalitat fonètica, com se pot veure pels signes que acabem de tancar en parèntesis, és una modalitat que afecta a l'acció de la glotis. Els sons *t, s, é, e*, són sords, ço és, se produeixen sense vibracions de les cordes vocals; els altres, *d, z, j, j*, són sonors, ço és, van acompanyats de les vibracions glòtiques. El parlar *apitxat* se val dels primers; el parlar *no-apitxat*, dels altres.

Ara bé : en quines circumstancies tenen lloc aquests fenomens? En tesi general podem dir que'ls sons *t, s, é, e*, del parlar *apitxat*, se produeixen sempre i en les mateixes circumstancies que en els dialectes de les regions extremes de l'antic regne sonen els contraris.¹ Així, ço que, per exemple, els alacantins pronun-

1. V. Nebot i Pérez : *Apuntes para una Gramática valenciana popular*. València. 1894. Pàg. 20 ss. I també Barnils : *Die Mundart von Alacant*. Halle. 1913. Pàg. 80.

ciaràn *dòŋe*, *káza*, *ŋúy*¹, els que parlen *apitxat* ho pronunciaràn *dòŋe*, *káza*, *éúy*. Però, si volem reduir a un principi de lingüística el fet que'ns ocupa, direm que els fonemes *t*, *s*, *é*, del parlar *apitxat*, corresponen a un nexce romànic de consonants, a una *s* llatina intervocàlica, a una *G* seguida de *e*, *i* o a una *J* medials o inicials de paraula o a una consonant en hiatus. Vagin uns quants exemples:

Parlar *apitxat*Parlar *no apitxat*

<i>dòŋe</i>	DUOD(E)CIM	<i>dòŋe</i>
<i>kínse</i>	QUIND(E)CIM	<i>kínze</i>
<i>káza</i>	CASA	<i>káza</i>
<i>ròsa</i>	ROSA	<i>ròza</i>
<i>kòsa</i>	CAUSA	<i>kòza</i>
<i>éúy</i>	JUNIU	<i>ŋúy</i>
<i>éŋe</i>	JUVENE	<i>ŋóve</i>
<i>éŋk</i>	JOCU	<i>ŋòk</i>
<i>éŋndre</i>	GENERU	<i>ŋéndre</i>
<i>éinól</i>	GENUCULU	<i>ŋinól</i>
<i>éeniba</i>	GINGIVA	<i>ŋentva</i>
<i>minéár</i>	fr. MANGER ²	<i>minŋár</i>
<i>maéŋr</i>	MAJOREM	<i>maŋŋr</i>
<i>laúéŋr</i>	LEVIARIUM	<i>leuŋŋr</i>
<i>aéudár</i>	ADJUTARE	<i>aŋudár</i>
<i>fuéŋr</i>	FUGIRE	<i>fuŋŋr</i>

L'extensió geogràfica del parlar *apitxat* és molt reduïda, però no per ço deixa d'intrigar al dialectòleg.³ Si un dóna un cop d'ull al petit mapa que acompanyem per a major il·lustració, es farà càrrec de ço que acabem de dir i comprendrà fàcilment les

1. El fonema sonor fricatiu *ŋ* no entra ací en compte, per ésser estrany a la regió alacantina. Vegi's Barnils : *ibid.*

2. V. M. Lübke : *Rom. etym. Wörterbuch*, 5292.

3. Als valencians de la capital sobretot, els intriga per la gran diferència en sí mateixa, diferència que fan servir sovint per combatre als adversaris sobre qui d'ells és que parla millor el valencià. El parlar *apitxat*, que uns tenen com a tipus del vertader valencià, és considerat per altres com una castellanització.

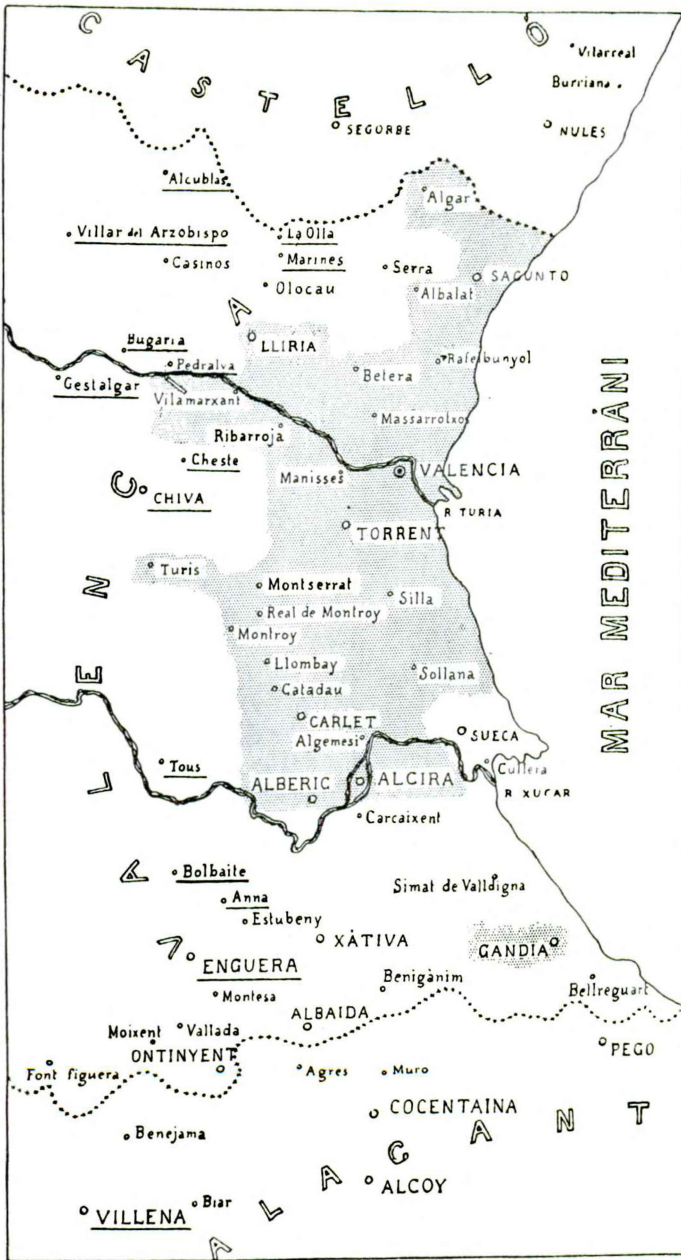
nostres observacions. Els pobles que van sombrejats són els del parlar *apitxat*.¹ Sobre alguns d'ells que no hem tingut ocasió de visitar ens han informat el Rndc. P. Lluís Fullana i don Francisco Martínez i Martínez, als quals regraciem llurs atenció i amabilitat.

El detall que jutgem més interessant en el nostre mapa és la connexió i unitat del fenomen que se'ns ofereix a la vista. Les poblacions compreses entre'l Turia i el Xúquer són les plenament afectades pel parlar *apitxat*, que en aquesta regió sembla tenir el seu centre. Adverteixi's que els punts subrallats Chiva, Cheste, Gestalgar, Bugarra, Pedralva, etc., ja parlen en castellà.² Si bé no coneixem ço que passa en els altres pobles que no figuren en el nostre mapa, podem quasi suposar que el parlar *apitxat* també hi serà la llei, car els que hi consignem no han pas sigut escollits intencionadament, sinó presos a l'atzar i sense la més petita idea de fer aquest estudi. Per ço que's refereix a Serra i Olocau, que són valencians en el parlar, no'n podem respondre per manca d'informació, i així els llocs de la part alta del Turia, amb la mateixa particularitat que els compresos entre ell i el Xúquer, ens donen la continuació ininterrompuda del fenomen aquí un poc afeblida en la seva aria geogràfica. Fòra d'això sols Gandía³ ens presenta una dificultat, que per altra part també existiria, però que amb aquesta població es complica sobremanera. Aquesta dificultat pot formular-se amb les següents preguntes : El parlar *apitxat* actual, ¿és autocton o és la darrera etapa d'una evolució lingüística (*consonants sonores* > *consonants sordes*) que s'ha produït insensiblement a través dels segles? Si és *autocton*, en quin sentit s'ha de restringir o ampliar l'accepció d'aquesta paraula? I, si és el resultat d'una evolució, quina data prenem com a punt de partida? Qüestions són aquestes complicadíssimes, la solució de les quals no pot ni sols intentar-se en petites disquisicions com la present. Amb tot, ens permetem avançar alguns comentaris.

1. Per ço que's refereix a la línia de frontera entre'l valencià i el castellà, v. Hadwiger : *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XXIX., pàg. 712. ss.

2. V. Hadwiger : *ibid.*, pàg. 714.

3. Es molt possible que la particularitat de Gandía la tinguin també, propia o per influència, alguns dels pobles veïns.

P. Barnils.

Si la dessororització afectés solament a les consonants africades inicials o medials (*jòve* > *éòbe*; *mèje* > *mèie*), podríem pensar en un procés evolutiu del fenomen que's verifica constantment en altres regions de la nostra llengua. Així tenim en el mateix català oriental, existents l'un al costat de l'altre, els sons *ʃ* i *é* entre vocals; a l'inicial de paraula no constatem aquesta dualitat per la senzilla raó que l'element explosiu de l'africada ens manca en la seva articulació forta (*jòbè*, *jàume*). I això ens dóna peu per suposar el canvi comprensible de *ʃ* en *é* del valencià. Però ço que resulta d'explicació fàcil per a aquest sò semioclosiu se fa sumament complicat respecte de *-s-* > *s* en compte de *z* de les altres varietats dialectals congèneres. Creiem que'l canvi de *ʃ* > *é* és degut en principi a l'element sord (interrupció de la corrent d'aire) que porta en sí el fonema i que per una assimilació progressiva arriba a absorbir-lo en la seva totalitat. En canvi la fricativa *z*, tota sonora, no porta un germe d'assimilació pareguda ni pot portar-lo. ¿Ha evolucionat insensiblement cap a *s*, i avui ens trobem davant del resultat final? Jo em resistixo a creure-ho. L'aria geogràfica de *kása* fa tota l'impressió d'un estat de coses les raons del qual hauràn probablement de cercar-se en l'etnologia i en l'història. Recordem que'l castellà es caracteritza precisament per la pronunciació de *s* < *s* intervocàlica, i que la taca ombrosa del mapa adjunt, s'hauria estès enllà considerablement si haguéssim volgut delimitar tant sols aquesta particularitat fonètica. I afegim encara, per a il·lustració, que aqueix mateix fenomen de la pronunciació de *-s-* com a *s* s'observa també en algunes poblacions que parlen català de la frontera catalano-aragonesa (Fraga, Tamarit de Llitera, Benavarre) que havem tingut ocasió d'estudiar darrerament i que presenten moltes analogies amb el valencià, fins en l'ordre morfològic i lexicogràfic.

Si, doncs, com presumim, la pronunciació de *-s-* en el valencià actual no és deguda a un canvi fonètic progressiu, és d'esperar que en els vells documents d'aquelles encontrades s'hi trobin comprovants tan antics potser com ella mateixa. Aquests comprovants seràn, naturalment, més nombrosos i de més valua com més vulgars siguin els textos d'on se treguin, car estaràn menys influits de la forma tradicional culta. No podem menys

que citar, per via de prova, alguns casos vertaderament notables trets del *Cançoner*¹, malgrat no presentar aquest recull el caràcter vulgar que acabem d'anotar.

De *Lo Somni de Johan Johan* (1497) : Mosen v. 431-798 per *Mossen*; possessio v. 1092. per *possessio*; aseyta v. 1724 per *asseyta*; cassarse v. 1951 per *casar-se*;

Del *Coloqui de dames* (s. xv) : larguesses v. 183 rimant amb deuseses v. 184; samarrossa v. 509 rimant amb vergonyosa v. 510; posseu v. 758 per *poseu*. I, per últim, rossega per *rosega*, v. 237 de la *Disputa de Viudes y Donzelles* (1561).

El valor fònic -s- de les grafies ss sembla fóra de dubte si tenim en compte que en el mateix *Cançoner*, llà on la pronunciació s és assegurada, els signes ss poden considerar-se quasi de regla, p. ex. : canssarem v. 10, penssem v. 114, contraverssies v. 136, sensse v. 153, conssell v. 483, etc. (*De Lo Somni de Johan Johan*.)

Serí a una tasca ben meritoria el recollir pacientment i augmentar aquests exemples d'aparent irregularitat ortogràfica que bé ens podrien ajudar a concloure definitivament un estat de fonètica històrica que presumim i que tant interessa la cronologia de nostra parla.

*

Ja hem fet notar, d'una manera ben expressa, al bell començ d'aquest article, ço que vulgarment s'entenia per *parlar apitxat*. Mes, comparant les notes preses sobre'l mateix terror, ressur t un altre criteri fonètic que té tots els aires d'anar de parella amb l'*apitxat*. Me refereixo als sons labials *b* i *v*. Aquests sons, corresponents a una B- o a una -P-, i a una -B- o v llatines respectivament, que en totes les posicions se conserven distintament en les regions extremes², se confonen en *b* en entrant en el domini que'ns ocupa. Tota vegada que, referent a aquest criteri, que no creiem hagués ningú posat de relleu en relació amb el parlar

1. *Cançoner satíric valencià dels segles XV y XVI*, publicat per R. Miquel i Planas. Barcelona, 1911.

2. V. Nebot i Pérez : *loc. cit.*, pàg. 27. Comp. Barnils : *loc. cit.*, pàg. 41 s.

apitxat, ens basem sols en fets constatats per nosaltres mateixos, el nombre de pobles se reduirà al dels que havem estudiat personalment. Per a major claredat en donem aquí la llista, acompanyada d'alguns exemples :

BIBERE	CABALLUM	VACCA
BENE	HIBERNUM	VITA
CAPILLUM	FABA	PRIVARE

donen :

<i>béure</i>	<i>kabál</i>	<i>báka</i>
<i>bé</i>	<i>ibèrn</i>	<i>bída</i>
<i>kabèl</i>	<i>fába</i>	<i>privár</i>

a Sagunt, Llíria, Valencia, Manisses, Vilamarxant, Silla, Algemés, Alcira i Alberic. (Domini *apitxat*.)

Fora d'aquestes tenim :

<i>béure</i>	<i>kavál</i>	<i>váka</i>
<i>bé</i>	<i>ivèrn</i>	<i>vída</i>
<i>kabèl</i>	<i>fáva</i>	<i>privár</i>

a Sueca, Cullera, Carcaixent, Xàtiva, Gandía, Bellreguard, Albaida, Ontinyent, Vilarreal i Burriana.

Altre cop Gandía és la localitat que se'ns aparta de la regla. De manera que és l'únic punt que, parlant *apitxat*, distingeix encara en la pronunciació la *b* de la *v*. Les altres localitats que no cauen dintre la regió sombrejada, distingeixen igualment, i el mateix fan Vilarreal i Burriana dintre la província de Castelló. Dels restants llocs inclosos en el mapa i que no figuren en la llista precedent, no podem respondre'n per ara amb tota seguretat, per més que suposem que en general no se n'allunyaràn gaire.

Sobre l'època d'aparició d'aquest segon fenomen podrien formular-se qüestions semblants a les de la pronunciació de *-s-* en compte de *-z-*, i no manca tampoc un que altre exemple aïllat en el citat *Cançoner* que'ns fa recular prou en quant al temps de la confusió de *v* i *b* : *vena* per *vena*, v. 673; *botar* per *votar*,

v. 799 (De *Lo procès de les olives* [1497]; debana per *devana* (?),
v. 313 de la *Disputa de Viudes y Donzelles* i rebolta per *revolta*
v. 260 de *La Brama dels Llauradors* [1561]).

*

Les observacions que acabem de fer sobre'l parlar *apitxat*, creiem que tenen prou força per a coadjuvar a la classificació dels nostres dialectes en general. I així ens sembla que dintre del valencià, pres en la seva totalitat, podem distingir entre'l valencià propiament tal (*valencià-apitxat*) pel fet de ser aquesta la varietat parlada en la mateixa capital i fruit d'una extensió no menyspreuable, i el *valencià-alacantí*¹ o *valencià-castellonès*, segons ens portin a jutjar investigacions i estudis posteriors.

I abans de cloure aquestes notes volem posar de relleu encara un cas ben significatiu, que sembla ésser incompatible amb el *valencià-apitxat*, i que, per consegüent, el deixa més aïllat com a dialecte propi. Ens referim a la -A llatina final. Mn. Alcover fou qui primerament constatà² l'evolució de -A > -o en la regió d'Alacant, fenomens que estudià també després Hadwiger³ reduint-los a un principi i donant-ne l'explicació⁴. Aquesta és: La vocal final -a es converteix en -o quan la vocal tònica es una o, i en e quan la tònica es una e (assimilació progressiva). Això, naturalment, segons les localitats⁴. Després de ço que tenim dit sobre'l principi d'expansió geogràfica d'aquest fenomen, considerem que és en va l'insistir-hi per ara. Ço que aquí més ens interessa és fer constar que l'evolució regular de -A en -o, i també -e o la generalització d'una d'aquestes vocals, termina, per dir-ho així, al tocar la ratlla del parlar *apitxat*. De les poblacions valencianes estudiades, sols ens l'ofereixen Alberic, Sueca, Cullera, Carcaixent, Albaida, Xàtiva i altres que graviten evidentment cap a la regió alacantina de Muro, Agres, Cocentaina, Pego, etc., on les evolucions se presenten més esteses. Així, per

1. V. Barnils: *loc. cit.*, pàg. 81.

2. *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, I, pàg. 443. Compari's, no obstant, Nebot i Pérez: *loc. cit.*, pàg. 17.

3. *Loc. cit.*, pàg. 730.

4. *Ibid.*, pàg. 730. Cf. Barnils: *loc. cit.*, pàg. 24 s.

exemple, Alberic té les dues regles fonètiques : la de la -*ɸ* i la de la -*ɛ* ben marcades : TERRA > *tɛ̃rɛ*, *gɛ̃ra* > *gɛ̃rɛ*, SCHOLA > *askólɔ*, DOMINA > *dõnɔ*; i, en canvi, CASA > *káza*, TABULA > *táula*. Sueca i Cullera es caracteritzen per la llur -*e* en general, i sobre tot la primera localitat : *tɛ̃rre*, *gɛ̃rre*, *askólɛ*, *dõne*, *káze*, *táule*. Gandía, Xàtiva i Albaida tenen la regla de la -*ɔ*, i així successivament. De manera que el dialecte d'Alacant s'estén més enllà de l'actual ratlla de divisió de províncies, i atenent-nos als criteris fonètics sembla poder-se afirmar que arriba fins al Xúquer.

Amb tot, no volem donar les nostres apreciacions per definitives, car bé podria ser que l'estudi minuciós de tantes localitats com manquen ens portés a conseqüències impensades. Quan aconseguim completar les nostres enquestes, ja tindrem ocasió de reprendre la tasca.

P. BARNILS